



בס"ד

COVENANT & CONVERSATION



RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER



Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Şiddet ve Kutsal

Tsav

Neden *korbanlar*? Şüphesiz, *korbanlar*, İkinci Bet Amikdaş'ın iki bin yıla yakın bir süre önce yıkılışından beri Yahudilik yaşamının bir parçası değildir. Fakat eğer *korbanlar* belli bir amaca yönelik bir araçsa, Tanrı neden özellikle *bu* amacı seçmiştir? Tabii ki bu, Yahudilikteki en derin sorulardan biridir ve bunun birçok cevabı vardır. Burada ben bunlardan sadece bir tanesini incelemek istiyorum. Bu cevap ilk olarak, on beşinci yüzyılın başlarında yaşamış olan Yahudi düşünür Rabi Yosef Albo tarafından, kitabı *Sefer A-İkarim*'de verilmiştir.

Albo'nun teorisi, başlangıç noktası olarak *korbanlar* değil, bunun dışındaki iki soruyu ele almıştı. İlki: Tanrı Tufan'dan sonra insanların et yemesine neden izin verdi? (Bereşit 9:3-5). Başta ne insanlar ne de hayvanlar et yiyen canlılardı (Bereşit 1:29-30). Tanrı'nın, sözün gelişi, fikrini değiştirmesine ne sebep olmuştu? İkincisi: İlk *korban* eyleminde, yani Kayin'in "toprağın meyvelerinden bir miktar" (Bereşit 4:3-5) sunmasında yanlış olan neydi? Tanrı'nın o sunuyu reddetmesi Kayin'in Evel'i öldürmesiyle gerçekleşen ilk cinayete doğrudan yol açmıştı. Kayin ve Evel'in her birinin Tanrı'ya sunmuş olduğu *korbanlar* arasındaki farkta söz konusu olan neydi?

Albo, hayvanları yiyecek olarak öldürmenin öz itibarıyla yanlış olduğuna inanıyordu. Bu eylem, kendi ihtiyaçlarımızı tatmin etmek amacıyla, duygu sahibi bir varlığın canını almayı içermekteydi. Kayin de bunu bir doğru olarak biliyordu. İnsanlarla diğer hayvanlar arasında güçlü bir akrabalık olduğuna inanıyordu. *Korban* olarak bir hayvan değil de sebzeler sunmasının sebebi de buydu. Albo'ya göre Kayin, sebzeler değil, meyveler – et olmayan ürünlerin en düşüğünü değil, en yüksekini – getirmeliydi; hatası bunun aksini yapmış olmasındaydı. Bunun aksine, Evel ise, insanlarla hayvanlar arasında niteliksel bir fark olduğuna inanıyordu. Tanrı ilk insanlara "Denizdeki balıkların, havadaki kuşların ve toprakta hareket eden tüm canlı yaratıkların üzerinde hüküm sürün" dememiş miydi? Evel işte bu nedenle *korban* olarak hayvan getirmişti.

Kayin, Evel'in *korbanı* kabul edilmişken kendisinininkinin kabul edilmediğini görünce, kendince bir çıkarsamada bulundu: eğer, bize hayvanları yiyecek olarak öldürmemizi yasaklayan Tanrı, bir hayvanı *korban* olarak öldürmeye izin veriyor, hatta buna teveccüh gösteriyorsa ve eğer, Kayin'in inandığı üzere, insanoğulları ile hayvanlar arasında temelde hiçbir fark yoksa, o zaman ben de, canlı varlıkların en yüksek düzeylisini, yani kardeşim Evel'i *korban* olarak sunarım. Bu mantık yürütme şekli doğrultusunda, demektedir Rabi Albo, *Kayin, Evel'i bir insan-korban olarak öldürmüştür.*

Tanrı, işte bu nedenle, Tufan sonrasında et yemeye izin vermiştir. Tufan'dan önce dünya “şiddetle dolmuştu”. Belki de şiddet, insan doğasının özünde var olan bir niteliktir. Eğer insanlığın var olmasına izin verilecekse, Tanrı'nın da taleplerinin düzeyini düşürmesi gerekecekti. *İnsanlar*, dedi Tanrı, *insanları öldüreceklerine, hayvanları öldürsünler*; zira insan, Tanrı'nın sadece yarattığı değil, *Kendi suretinde yarattığı* tek yaşam formudur. Noah ve ailesinin kuru toprağa çıkmalarını takip eden ve bu açıklama olmadan anlaşılması neredeyse mümkün olmayan pasuklar dizisinin sebebi budur:

Noah, Tanrı'ya bir *mizbeah* inşa etti. Her temiz çiftlik hayvanından ve her temiz kuştan [bir miktar] aldı ve *mizbeahta* tamamen-yakılan-korbanlar yaptı. A-Şem güzel kokuyu kokladı ve kalbinde “İnsanın kalbinin her eğilimi, çocukluğundan beri kötü olmasına rağmen, toprağı bir daha insan yüzünden lanetlemeyeceğim” dedi.

Tanrı, Noah ve oğullarını mübarek kıldı ve onlara dedi:

“Yaşayan ve hareket eden her şey size yiyecek olacaktır. Size tıpkı yeşillik ve bitkileri vermiş olduğum gibi, şimdi her şeyi verdim...”

İnsan kanı döken kişinin kanı, [yine] insan tarafından dökülecektir, çünkü insanı Kendi görüntüsünde yapmıştır Tanrı.” (Bereşit 8:20-9:6)

Albo'ya göre, bu kısmın mantığı açıktır. Noah, Tufan'dan kurtulabilmiş olması nedeniyle şükran ifadesi olarak bir hayvan *korbanı* yapmaktadır. Tanrı insanoğullarının kendilerini bu şekilde ifade etme ihtiyacında olduklarını görmektedir. İnsanlar genetik olarak şiddete yatkındır (“İnsanın kalbinin her eğilimi, çocukluğundan beri kötüdür”). Eğer toplumlar hayatta kalacaksa, insanların, kendi şiddetlerini, yiyecek veya *korban* sunuları olarak, insan olmayan hayvanlara yöneltebilmeye ihtiyaçları olacaktır. Çizilmesi gereken hayati hat, insan ile insan olmayan arasındadır. Hayvanları öldürme iznine, insanları öldürmeye karşı kesin bir yasaklama eşlik etmektedir, “çünkü insanı Kendi görüntüsünde yapmıştır Tanrı”.

Tanrı hayvanların *korban* veya yiyecek olarak öldürülmesini onaylıyor değildir; ama insanlara bunu yasaklamak, onların kan dökmeye olan genetik eğilimleri ışığında, ütöpiktir. Bu şimdi için değil, günlerin sonuna yönelik bir idealdir. O zamana kadar, “en az kötü” çözüm, insanların, diğer insanları öldürmektense hayvanları öldürmelerine izin vermektir. Hayvan *korbanlar*, insan doğasına yönelik bir tavizdir.¹ *Korbanlar, insan ırkına yöneltelen şiddetin yerini alma amacına hizmet eder.*

Bu anlayışı yeniden canlandırmak için en çok çabayı gösteren çağdaş düşünür, *Violence and the Sacred*, *The Scapegoat*, ve *Things Hidden Since the Foundation of the World*² gibi kitaplarla, Fransız-Amerikalı edebiyat eleştirmeni ve felsefi antropolog René Girard olmuştur. İddiasına göre, kurbanlarda ortak payda:

...içsel şiddettir – *korbanlar*, toplum içindeki tüm geçimsizlikleri, rekabetleri, kıskançlıkları ve kavgaları bastırmak üzere tasarlanmıştır. Kurbanın gayesi, toplum içinde uyumu tekrar tesis etmek, toplumsal dokuyu takviye etmektir. Diğer her şey bundan türer.³

Toplumlar içinde ve arasında görülen en kötü şiddet türü, “sonsuz kez tekerrür eden durdurulamaz bir süreç” olan intikamdır. Bu, Hillel'in, su üstünde yüzen bir kafatası gördüğü zaman söylediği sözlerle aynı çizgidedir: “Sen başkalarını boğduğun için seni boğdular. Ve sonunda seni boğanlar da boğulacaktır” (Mişna Avot 2:7).

Misilleme ve intikam döngüsünün doğal hiçbir sonu yoktur. Montegüler sürekli olarak Kapuletleri öldürür ve onlar tarafından öldürülür. Tattaglialar ve Corleoneler de aynı şekilde; keza kurgu eserlerindeki ve tarihteki kan davalı diğer aileler de. Bu, koca cemaatleri bütünüyle mahvetmiş yıkıcı bir döngüdür. Girard'a göre, dini ritüelin çözmek üzere geliştirildiği sorun buydu. Başlıca dini eylem, der Girard, kurbandır ve başlıca kurban da günah keçisidir. Eğer şimdiye kadar savaş halinde olan A ve B kabileleri, C kabilesinin bir üyesini kurban

¹ Tanrı'nın insanın doğasını neden asla değiştirmedığı konusu için bkz. Rambam, *Şaşırmışlar İçin Kılavuz*, III:32.

² Ç.N.: *Şiddet ve Kutsal* (Alfa, 2019), *Günah Keçisi* (Alfa, 2018), *Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar* (Alfa, 2018).

³ Rene Girard, *Violence and the Sacred* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1977), s. 8.

edebilirlerse, her ikisi de kan dökme arzularını, intikamı davet etmeksizin tatmin edebileceklerdir – özellikle de C kabilesi misilleme yapabilecek bir konumda değilse. Kurbanlar, şiddet esaslı mütekabiliyetin yıkıcı enerjisini başka yöne çevirir.

Ama eğer şiddet insan doğasının içine gömülü halde duran bir gerçekse, o zaman kurbanlar neden çağdaş toplumların değil de antik dönemlerin bir karakteristik özelliğidir? Çünkü, diye öne sürer Girard, intikamı sona erdirmenin başka ve daha etkili bir yolu vardır:

İntikam, ilkel toplumlar üzerindeki etkisi hakkında ancak tahmin yürütebileceğimiz çok kötü bir döngüdür. Bizim için bu döngü kırılmıştır. Biz bu iyi talihimizi, her şeyin üstünde, sosyal kurumlarımızdan birine borçluyuz: intikam tehdidini başka yöne çeviren adalet sistemimiz. Bu sistem intikamı bastırmakta değildir; daha ziyade, onu etkili bir şekilde, bu belirli işlevde uzmanlaşmış egemen bir otorite tarafından uygulanan tek bir misilleme eylemine sınırlamaktadır. Yargıçların kararları, sarsılmaz bir şekilde, intikama dair nihai söz olarak sunulmaktadır.⁴

Girard'ın burada kullandığı, bizim katılabileceğimiz bir terminoloji değildir. Adalet intikam değildir. Ceza öç değildir. İntikam, özü itibarıyla Ben-Sen veya Biz-Siz doğrultusundadır. Kişiseldir. Ceza ise şahsi değildir. “Montegüler Kapületlere karşı” meselesi olmaktan çıkmıştır; her ikisi de, kanunun tarafsız yargısına tabidir. Ama Girard'ın asıl öne sürdüğü nokta doğru ve elzemdir. Şiddetin tek etkili panzehiri, hukukun egemenliğidir.

Girard'ın teorisi, Albo'nun görüşünü teyit etmektedir. *Korban* (et yeme konusuyla birlikte) Yahudiliğe, şiddetin yerini alacak bir eylem olarak girmiştir. Bu aynı zamanda, Peygamberlerimizin, *korban*ların kendi başlarına birer amaç değil, Tora'nın, durdurulamaz bir intikam döngüsünden kurtarılmış bir dünya yaratma programının bir parçası olduğu şeklindeki derin mesajlarını anlamamıza da yardımcı olmaktadır. O programın diğer kısmı, ve Tanrı'nın en büyük arzusu, adaletle yönetilen bir dünyadır. Hatırlayacağımız üzere, Tanrı'nın Avraam'a verdiği ilk görev buydu: “Çocuklarına ve soyuna, adil ve doğru olanı yaparak A-Şem'in yolunu korumaları talimatını vermesi” (Bereşit 18:19).

Öyleyse, insan tarihinin, hayvan *korban*ların bir amaca sahip olduğu o aşamasının ötesine geçtiğimizi söyleyebilir miyiz? Acaba adalet, insanlar arasındaki şiddetin yönünü değiştirmek üzere dini ritüellere artık ihtiyacımız olmamasına yetecek kadar güçlü bir realite haline gelmiş midir? Ne yazık ki bunun cevabı hayır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bazı düşünürleri, “tarihin sonuna” eriştiğimiz savını öne sürmeye sevk etmişti. Onlara göre artık ideolojilerin motive ettiği savaşlar olmayacaktı. Bunun yerine dünya, piyasa ekonomisi ve liberal demokrasiye dönecekti.⁵

Ama gerçek tamamen farklıydı. Bosna, Kosova, Çeçenistan ve Ruanda'da etnik çatışma ve şiddet dalgaları olmuş, bunu Ortadoğu'da, Sahara-altı Afrika'da ve Asya'nın bazı kesimlerinde daha da kanlı çatışmalar izlemiştir. *The Warrior's Honour* adlı kitabında, Michael Ignatieff, bunun neden olduğuna dair şu açıklamayı önermişti:

Uzlaşma yolunun üstündeki başlıca ahlaki engel, intikam arzusudur. Şimdi; intikam genellikle alçak ve değersiz bir duygu olarak görülür ve bu şekilde görüldüğü için, onun insanlar üzerindeki derin ahlaki tutuşunun anlaşılması pek enderdir. Ancak intikam – ahlaki yönden düşünüldüğünde – ölenlere yönelik sadakati koruma, onların davasını bıraktıkları yerden ele almak suretiyle hatıralarını onurlandırma arzusudur. İntikam, nesiller arasındaki sadakati korur...

Bu nesiller arası karşılıklı atışmalar döngüsünün mantıklı hiçbir sonu yoktur... Ancak toplumları bunu tekrarlama zorunluluğuna kilitleyen de nesiller arası intikamın imkânsız olmasında ta kendisidir...

⁴ A.g.e., s. 15.

⁵ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992) [*Tarihin Sonu ve Son İnsan* (Profil, 2016)].

Uzlaşma, intikamın devamlı olmasını sağlayan duygulara saygı göstermedikçe, intikamın gerektirdiği saygıyı, bir zamanlar savaş halinde olan toplumların, ölüleri için birlikte yas tutmayı öğrenmelerini sağlayacak ritüellerle değiştirmedikçe, uzlaşmanın intikama karşı hiçbir şansı yoktur.⁶

Çağlar öncesinde kalmış ve unutulmuş olmaktan çok uzak bir şekilde, *korban* kanunları bize, şimdi de o zamanlar kadar önemli olan üç şey söylemektedir:

İlki; şiddet hâlâ insan doğasının bir parçasıdır ve hiçbir zaman, bir intikam etiği ile birleştiği zaman olduğu kadar tehlikeli değildir.

İkincisi; şiddetin varlığını inkâr etmektense, onu, daha da fazla insanı kurban olarak almayacağı şekilde başka yönler çevirmenin yollarını bulmamız gerekmektedir.

Üçüncüsü; ister insan ister hayvan şeklinde olsun, *korban*ların tek nihai alternatifi, ilk olarak antik Yisrael'in Peygamberleri tarafından binlerce yıl önce teklif edilmiş olan alternatiftir ve bunu Amos'tan daha güçlü bir şekilde dile getireni pek azdır:

Bana yakılan *korban*lar ve tahıl sunuları getirseniz bile,

Rıza göstermeyeceğim ...

Ama adalet bir nehir gibi aksın,

Ve dürüstlük, asla kesilmeyen bir ırmak gibi (*Amos* 5:22-24).



ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Bu yazıyı okuduktan sonra vejetaryenliğin bir Yahudi değeri olduğunu düşünüyor musunuz?
2. Bu yazıyı okuduktan sonra, pasifizmin (şiddetin hiçbir türünün haklı gösterilemeyeceğine yönelik inanç) bir Yahudi değeri olduğunu söyleyebilir misiniz?
3. Acaba *korban* odaklı ibadet günümüzde hâlâ güncelliğe sahip midir? Değilse, günümüzde hâlâ bizim için bir mesaj taşımakta mıdır?



www.RabbiSacks.org     @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁶ Michael Ignatieff, *The Warrior's Honor: Ethnic War and the Modern Conscience* [*Savaşçının Onuru: Etnik Savaş ve Çağdaş Vicdan*] (Toronto: Penguin, 2006), 188–190.